

Prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski

Uniwersytet Warmińsko – Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej Pani mgr Pauliny Pawluczuk - Bućko pt. „Przestępstwo z art. 301 k.k. w ujęciu prawnokarnym i kryminologicznym” – przygotowanej pod kierunkiem Pani prof. dr hab. Ewy Moniki Guzik - Makaruk

Dysertacja Pani mgr Pauliny Pawluczuk - Bućko jest niezwykle pojemna, a przy tym, co nie zawsze jest regułą w pracach doktorskich, jest to dzieło komplementarne. Przedmiotem badań w recenzowanej rozprawie uczyniono przestępstwa stypizowane w art. 301 kk., w obu aspektach: prawnokarnym i kryminologicznym. Podjęta problematyka, dotycząca tematyki tzw. pozornego bankructwa, nie stanowiła jak dotąd przedmiot szczególnego zainteresowania przedstawicieli doktryny prawa karnego, przynajmniej w takim ujęciu jak to zaprezentowała Doktorantka. Stąd należy przychylić się do oceny Autorki, że *zdiagnozowanie obrazu zachowań określonych w art. 301 kk. w obu wskazanych wyżej ujęciach, może czynić zadość potrzebom teoretyczno-poznawczym*. Zatem należy z satysfakcją potwierdzić, że wybór tematu pracy był ze wszech miar zasadny i to z obu perspektyw – naukowej i praktycznej.

Praca składa się z 8 rozdziałów. Całość poprzedza przemyślane wprowadzenie, gdzie znalazło swoje miejsce czytelne uzasadnienie podjęcia badań. Podobną ocenę należy odnieść do podsumowania, w którym Autorka dokonała weryfikacji postawionych hipotez badawczych oraz zgłosiła zasługujące na uwagę i aprobatę postulaty zmian art. 301 k.k. w ujęciu dogmatycznym, jak i praktycznym.

W rozdziale I zatytułowanym „*Metodyka badań*” Doktorantka przedstawiła przedmiot i cel badań oraz określiła problemy i hipotezy badawcze. Ponadto zaprezentowała metody, techniki i narzędzia badawcze oraz organizację i przebieg przeprowadzonych badań. Na podkreślenie zasługuje wielość wykorzystanych metod i technik badawczych (od dogmatycznej po metodą historyczną, a także metodą analizy literatury). Dodatkowo Autorka posiłkuje się także niezwykle przydatną w obszarze podjętej problematyki metodą statystyczną.

W rozdziale II dokonano analizy w warstwie dogmatycznej historycznych aktów prawnych: kodeksów karnych z 1932 r. oraz 1969 r., ustawy o ochronie obrotu gospodarczego z 1994 r., pod kątem ewolucji regulacji w zakresie przestępstw

postulaty dotyczące art. 301 k.k. mają – z perspektywy podjętej przez Doktorantkę problematyki – znaczenie kluczowe.

Rozdział VIII ma zdecydowanie badawczy charakter, przez co staje się niejako fundamentalną częścią przedłożonego przez Doktorantkę opracowania. Dotyczy on wybranych praktycznych aspektów przestępczości opisanej w art. 301 kk. Jak podkreśla Doktorantka, *przeprowadzane badania, miały na celu zestawienie zgłaszanych dotychczas w literaturze postulatów, jak również własnych założeń mających wyraz w przyjętych problemach i hipotezach badawczych z rzeczywistym obrazem przestępstw z art. 301 kk.* W tym celu Autorka wykorzystwała metodę jakościową polegającą na analizie *case studies*. Zabieg ten pozwolił na ukazanie charakterystyki możliwych form zachowań określonych w art. 301 kk. z praktycznego punktu widzenia. Należy stwierdzić, że zaprezentowana charakterystyka jest pogłębiona i zasługuje na pełną akceptację.

Na pozytywną ocenę zasługuje również fakt, że Pani mgr Paulina Pawluczuk - Bućko wzbogaciła również swoją pracę o oceny ekspertów. Przeprowadzone przez Autorkę wywiady objęły prokuratorów, sędziów oraz adwokatów. Jak wskazuje Doktorantka, o wyborze ww. metody zadecydowała chęć skonfrontowania zgłaszanych dotychczas w literaturze postulatów, jak również własnych założeń mających wyraz w przyjętych problemach i hipotezach badawczych z ich praktycznym wymiarem. Nie ulega wątpliwości, że uzyskana wiedza pozwoliła Doktorantce uściślić ramy postulowanych kierunków zmian modelu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej.

Zaprezentowana struktura pracy potwierdza, że analizowana dysertacja ujmuje tytułowy problem dwutorowo, dotyczy on bowiem nie tylko aspektów prawnych, ale w dużej mierze także kryminologicznych. Tak szerokie określenie perspektywy badawczej podyktowane było chęcią zdiagnozowaniem utrwalających się tendencji zogniskowanych wokół aktualnych zagrożeń wynikających z nader szerokiej swobody działalności gospodarczej i wolności w kreowaniu stosunków zobowiązaniowych. Trzeba przyznać, że w rodzimym dorobku naukowym widoczny był niedosyt aktualnej prawnokryminologicznej analizy przestępstw przeciw wierzycielom, co dodatkowo podkreśla zasadność podjętych przez Doktorantkę badań.

Niewątpliwie ważnym celem na płaszczyźnie prawnokarnej było dążenie Doktorantki do sprecyzowania zakresu znamion przestępstw stypizowanych w art. 301 kk., określenie ewentualnych trudności interpretacyjnych w zakresie wykładni oraz ukazania ich ewolucji. Natomiast jako cel badań empirycznych Autorka uznała scharakteryzowanie zachowań wypełniających znamiona przestępstw z art. 301 kk. pod względem ilościowym i jakościowym, czyli ukazania rozmiaru i dynamiki przestępstw, jak również ich etiologii i fenomenu, a nadto zdiagnozowanie trudności w procesie przeciwdziałania i zwalczania tej kategorii przestępczości, dokonując analizy obowiązującego systemu instytucjonalnego.

stypizowanych w art. 301 kk. W recenzowanym opracowaniu zaprezentowano również przebieg prac legislacyjnych nad projektami ustaw, w których ujęto przepisy kryminalizujące zachowania będące odpowiednikami aktualnego art. 301 kk. Przedmiotem rozważań uczyniono również ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z 2002 r. w obecnie obowiązującym kształcie, jak również projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w wersji zaproponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Zawarte w tej części pracy uwagi i spostrzeżenia są trafne i nie budzą zasadniczych uwag.

Natomiast rozdział III poświęcony został analizie kształtu zakresu regulacji przestępstw stypizowanych w art. 301 kk. poprzez omówienie poszczególnych znamion przestępstw z art. 301 kk. Analiza została przeprowadzona według przyjętych w nauce prawa karnego standardów. W pierwszej kolejności określono przedmiot ochrony (zamachu). Następnie przedstawiono podmiot przestępstwa, stronę przedmiotową i podmiotową, formy stadialne i zjawiskowe, a także przybliżono problematykę zbiegu przestępstw i przepisów ustawy, jak również wskazano na tryb ścigania oraz wymiar kary i środków karnych.

Rozważania zawarte w rozdziale IV Autorka skoncentrowała na analizie orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych pod kątem ukazania praktyki dokonywania subsumpcji przepisu z art. 301 kk. Ta część pracy jest niezwykle cenna, bowiem Doktorantka potwierdza, że zachowania równowagi pomiędzy ujęciem dogmatycznym a badaniami nad praktycznymi aspektami funkcjonowania analizowanych przepisów stanowi ważny aspekt podjętych rozważań.

Rozdział V zatytułowany „*Etiologia przestępstw z art. 301 kk.*” ma zdecydowanie kryminologiczny charakter. W pierwszej kolejności Doktorantka skupiła się na genezie badanego zjawiska. Zawarte w tym rozdziale rozważania ogniskują się wokół czynników prawnych, instytucjonalnych, a także społeczno-ekonomicznych. Oczywiście można byłoby zgłosić do tej części kilka uwag uzupełniających, jednakże należy pamiętać o zachowaniu należytej proporcji pomiędzy zawartością poszczególnych rozdziałów. Otwartym pozostanie także pytanie, czy rozważania, dotyczące etiologii i fenomenologii, analizowanej przestępczości nie należałoby ująć w ramy jednego rozdziału. Tym bardziej, że kolejna część pracy (rozdział VI) także obejmuje rozważania ściśle kryminologiczne. Autorka analizuje w nim bowiem problemy związane z fenomenologią przestępstw stypizowanych w art. 301 kk.

W ramach kolejnego rozdziału (rozdz. VII) Autorka przedstawiła instytucjonalny system zapobiegania i zwalczania przestępczości gospodarczej, w tym przestępstw popełnianych na szkodę wierzycieli. Zaprezentowana analiza stanowiła podstawę do określenia propozycji w zakresie poprawy efektywności zapobiegania i zwalczania przestępstw gospodarczych. Nie ulega wątpliwości, że zaprezentowane

Podjęte przez Doktorantkę rozważania oparte zostały w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu, orzecznictwo, dane statystyczne policyjne i sądowe. Autorka posiłkuje się również opisami przykładowych stanów faktycznych spraw oraz, jak wcześniej podkreślono, analizą informacji uzyskanych od ekspertów. Trudno w tej części opracowania nie zauważyć braku badań prawnoporównawczych. Te zaprezentowane w niniejszej pracy dotyczą bowiem wyłącznie rodzimego porządku prawnego. Doktorantka brak wspomnianych analiz tłumaczy specyfiką rozważanych przestępstw. Jej zdaniem prawidłowa ocena prawnokarna i kryminologiczna wymagałaby odniesienia się do przepisów prawa cywilnego, gospodarczego czy handlowego. Ponadto, celem określenia płaszczyzny kryminologicznej, należałoby prześledzić strukturę i dynamikę przedmiotowych przestępstw, odnosząc się również do sytuacji społeczno-ekonomicznej danego kraju. Z przyjętym uzasadnieniem można zgodzić się w ograniczonym zakresie, nie ulega bowiem wątpliwości, że nawet skrócony rys dotyczący przedmiotowej problematyki w wymiarze regionalnym lub uniwersalnym znacząco wzbogaciłby podjęte przez Autorkę rozważania.

Zaprezentowane przez Panią Paulinę Pawluczuk – Bućko problemy badawcze są wyjątkowo interesujące, co m.in. potwierdza m.in. bogata lista pytań, określających kierunki zainteresowań badawczych Doktorantki. Oto one:

1. Jak kształtuje się w praktyce wykładnia art. 301 kk. i w jakim zakresie wpływa to na podjęcie skutecznej reakcji przed niezgodnym z prawem zachowaniem dłużnika?

problemów szczegółowych, określonych w następujący sposób:

- 1) W jakim zakresie dorobek kodeksów karnych z 1932 r., 1969 r. oraz ustawy o ochronie obrotu gospodarczego z 1994 r. wpłynął na obecny kształt regulacji z art. 301 kk., a także czy regulacja ta stanowi podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych?*
- 2) Jaka jest podstawa racjonalizacji ingerencji prawa karnego w sferę zachowań polegających na niemożności zaspokojenia wierzycieli?*
- 3) Jakie trudności interpretacyjne towarzyszą wykładni przepisów z art. 301 kk.?*
- 4) Jak kształtuje się linia orzecnicza w zakresie kwalifikacji prawnej przestępstw stypizowanych w art. 301 kk. ?*

Drugi główny problem badawczy o charakterze kryminologicznym określony został jako pytanie:

2. Jak w praktyce kształtuje się współczesny obraz przestępstw stypizowanych w art. 301 kk. ?

Z uwagi na złożoność drugiego problemu badawczego, niezbędnym okazało się określenie problemów szczegółowych, w następującym brzmieniu:

- 1) *Jak i w jakim stopniu czynniki o charakterze instytucjonalno – prawnym i społeczno-ekonomicznym determinują popełnianie przestępstw gospodarczych, w tym występów stypizowanych w art. 301 kk.?*
- 2) *Jak kształtuje się skala i dynamika przestępstw stypizowanych w art. 301 kk. i czy można wskazać na jakieś tendencje w tym zakresie?*
- 3) *Jak kształtuje się system instytucjonalnoprawny w Polsce w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej?*
- 4) *Jakie praktyczne trudności diagnozowane są w zakresie efektywnego przeciwdziałania przestępczości gospodarczej, w tym przestępstw z art. 301 kk.?*

Niewątpliwie określenie wymienionych wyżej problemów badawczych (głównych i szczegółowych) pozwoliło Autorce na ukazanie specyfiki przestępstw stypizowanych w art. 301 kk. Tak sformułowane problemy stanowiły podstawę do wysunięcia licznych hipotez badawczych. Pierwszy przedstawiony przez Doktorantkę problem badawczy pozwolił na wysunięcie następującej hipotezy głównej:

1. Złożoność i nieostrość regulacji z art. 301 kk. utrudnia jego stosowanie. Obowiązujący art. 301 kk. chroni wierzycieli w ograniczonym zakresie. Przepisy art. 301 kk. są tak skonstruowane, że w ich zakres mogą się wpisać zachowania, które nie powinny być kwalifikowane jako przestępstwa, a z drugiej strony nie obejmują one sytuacji, które winny być penalizowane. Wynika to ze nieprawidłowego ujęcia znamion przestępstw określonych w art. 301 kk. Należy podkreślić, iż hipoteza główna została wzbogacona przez Autorkę o nie mniej interesujące hipotezy szczegółowe.

Drugiemu głównemu problemowi badawczemu podporządkowano następującą hipotezę:

Zamierzona analiza regulacji z art. 301 kk. skłania do postawienia tezy, że art. 301 kk. w obecnym kształcie nie tylko nie odpowiada aktualnym warunkom gospodarczym i prawodawczym, lecz także nie zapewnia należytej ochrony wierzycielom. Złożoność tego rodzaju przestępstw implikuje konieczność posiadania wiedzy wykraczającej poza prawo karne, zarówno na etapie postępowań przygotowawczych, jak i sądowych.

Należy stwierdzić, że Autorka w pełni potwierdziła przyjęte hipotezy badawcze. Przeprowadzone badania miały na celu naukowe zgłębienie rzeczywistości analizowanego zjawiska. W ramach niniejszej dysertacji Doktorantka posłużyła się różnymi metodami, których celem było możliwie najpełniejsze udzielenie odpowiedzi na określone pytania badawcze, jak również poddanie weryfikacji odpowiadających im hipotez. W tym celu Autorka wykorzystwała nie tylko dorobek doktryny opisanej w literaturze przedmiotu, ale również orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Przyznać należy zatem, że warstwa metodyczna recenzowanej pracy jest niezwykle bogata, co niewątpliwie zaświadcza o wartości dysertacji.

Doktorantka umiejętnie korzysta także z technik analizy piśmiennictwa. Dokonana przez Autorkę analiza pozwoliła na ukazanie ewolucji poglądów na temat prezentowanej problematyki. Wspomniane metody zastosowane zostały w ujęciu historycznym (metoda historyczna), uwzględniając kolejne fazy rozwoju, następujących po sobie regulacji prawnych. Dodatkowo w recenzowanej pracy, posłużono się metodą *desk research*, która umożliwiła zgromadzić dane dotyczące stanu wiedzy na temat upadłości czy sposobów zwalczania przestępczości gospodarczej. Analiza raportów, analiz, doniesień czy publikacji pozwoliły na pozyskanie danych niezbędnych do kompleksowego przeanalizowania badanego zjawiska.

Jak zaznacza Doktorantka, zasadność analizy zapadłych orzeczeń w oparciu o kwalifikację prawną czynu z art. 301 kk. wynikała z potrzeby przeanalizowania całego toku wyводу prawnego, interpretacji właściwych pojęć, prześledzenia procesu dekodowania norm prawnych, jak również sposobu uzasadnienia przyjętego rozstrzygnięcia. Pogląd ten w pełni koresponduje ze stanowiskiem recenzenta.

W rozprawie zastosowano również metodę jakościową polegającą na analizie *case studies*. Skorzystanie z tej metody badawczej pozwoliło Autorce na ukazanie charakterystyki możliwych form zachowań określonych w art. 301 kk. z praktycznego punktu widzenia, które jak dotąd nie zostały w takim ujęciu opisane w literaturze przedmiotu. W pracy ograniczono analizę do trzech przypadków, które Autorka uznała za szczególnie interesujące z punktu widzenia ocen prawnych organów prowadzących postępowanie karne *in rem*, jak również z uwagi na cenny walor analityczny na rzecz badań pod kątem kryminologii. Zdaniem Autorki dokonanie takiego zabiegu pozwoliło na wyeksponowanie złożoności działań sprawców, kwalifikowanych jako występki z art. 301 kk.

Na podkreślenie zasługuje również fakt, że w rozprawie odwołano się też do wiedzy ekspertów (prokuratorzy, sędziowie, adwokaci). Należy potwierdzić, że wykorzystane wywiady te umożliwiły Autorce zgłębienie wiedzy na temat praktycznych aspektów stosowania przepisu art. 301 kk., jak i dostrzegalnych nieprawidłowości w zakresie profilaktyki. Wiedza zdobyta przez Doktorantkę w toku badań stanowi, zdaniem recenzenta, cenne źródło informacji dla ostatecznego określenia ram postulowanych kierunków zmian w zakresie zwalczania i przeciwdziałania tego rodzaju przestępczości.

Niewątpliwie zaprezentowane w recenzowanej pracy rozważania obejmują liczne problemy i zagadnienia szczegółowe, których analiza nie ogranicza się jedynie do odtwarzania poglądów doktryny i judykatury. Co do wielu podniesionych w pracy kwestii Pani mgr Paulina Pawluczuk - Bućko zajmuje własne stanowisko i stara się je uzasadniać, korzystając nie rzadko z argumentów, których podstawę stanowią także obserwacje własne. Na podkreślenie zasługuje również dokumentacja analitycznych wątków pracy, co znajduje wyraz w wykazanej literaturze (krajowej i zagranicznej) przedmiotu. Podjęta przez Autorkę problematyka jest zagadnieniem niezwykle złożonym, o czym w szczególności świadczy fakt, że stanowiła ona przedmiot

interesujących polemik naukowych, jak również istotnych rozstrzygnięć judykatury. To, że Autorka odważyła się zmierzyć z niezwykle trudną i skomplikowaną problematyką, stanowi niewątpliwie kolejny atut ocenianej pracy. Poczynione przez recenzenta uwagi, czy też zgłoszone sugestie, nie umniejszają pozytywnej oceny pracy. Często mają one charakter polemiczny, tym samym potwierdzają, że opracowanie to stanowi cenną inspirację do naukowego dyskursu.

Mając powyższe na względzie, zwłaszcza w kontekście rozważań Doktorantki dotyczących przeciwdziałania i zwalczania przestępczości określonej w przepisie art. 301 k.k., warto byłoby poznać Jej pogląd na znaczenie teoretycznego dorobku prawa karnego i kryminologii w przedmiotowym zakresie. Ostatecznie pytanie adresowane do Doktorantki brzmi: ***Czy współczesne ekonomiczne modele przestępczości mogą być przydatne w wyjaśnieniu fenomenu przestępczości określonej w art. 301 k.k.?***

Podsumowując powyższe rozważania i oceny szczątkowe, dotyczące różnych kwestii analizowanej problematyki, należy ostatecznie stwierdzić, że prowadzą one do jednoznacznie pozytywnego wniosku, iż ***recenzowana rozprawa jest oryginalnym opracowaniem istotnego problemu badawczego, co przesądza, że odpowiada ona w pełni wymogom określonym w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki (..) i tym samym można ją zarekomendować – jako pracę zasługującą na wyróżnienie - do kolejnych etapów postępowania kwalifikacyjnego.***

Wiesław Piżwanowski